

УДК 504.37.013

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-1.7>

**Д. В. Єфімов**

кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри педагогіки та методики викладання  
Горлівського інституту іноземних мов  
Донбаського державного педагогічного університету

**Н. В. Ковальська**

старший викладач кафедри педагогіки та методики викладання  
Горлівського інституту іноземних мов  
Донбаського державного педагогічного університету

## АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*У статті порушуються такі важливі теми, як екологія та освіта, які мають сприяти вирішенню екологічних проблем у мінливих умовах нашого соціуму. Порятунком природи може бути здійснено тоді, коли дітей навчають у школі того, як припинити порушувати закони природного середовища, адже діти особливо сприйнятливі до добра і допитливі.*

*Узагальнено та систематизовано актуальну інформацію про сталий розвиток суспільства, базові завдання і мету екологічної освіти для сталого розвитку, формування екологічної компетентності та направленості розвитку екологічної освіти для сталого розвитку.*

*Задля правильного розв'язання сучасних екологічних проблем потрібен підхід до нової ідеології сучасності, переформатування економіки і виробництва, створення екологічно зорієнтованого населення. Головна роль буде належати формуванню екологічної культури і розвитку екологічної освіти в інтересах сталого розвитку. Нині екологічна парадигма має стати ключовою у практиці підготовки різнопрофільних спеціалістів. Мислення фахівців найрізноманітніших професій має стати екологічним.*

*Роль освіти у подоланні екологічної кризи, розвитку суспільства є надзвичайно високою, оскільки лише вона здатна створити передумови для формування керівної еліти, яка зможе реалізувати потужні вітчизняні можливості на благо свого народу, європейської і світової спільноти та впливати на споживацькі «дружні» відносини й дії пересічного громадянина у повсякденній роботі та житті.*

*Освіта в інтересах сталого розвитку – освітня парадигма, яка пов'язує екологічні, соціальні та економічні проблеми. Освіта є найважливішим інструментом сталого розвитку і покликана сприяти підвищенню обізнаності суспільства в питаннях стану навколишнього середовища, усвідомлення того, що кожен член суспільства може зробити багато для її благополуччя; розумінню широкої громадськостю принципів і перспектив реалізації сталого розвитку; практичній підготовці фахівців у галузі сталого управління територіями, ресурсами, галузями господарства. Освіта для сталого розвитку розширює зміст екологічної освіти, орієнтуючи її на широке коло питань, пов'язаних із забезпеченням умов життєдіяльності людей і управлінням факторами ризику. Автори розкривають основні соціокультурні передумови формування цієї парадигми, наводять ключові нормативно-правові документи.*

**Ключові слова:** екологія, освіта, природа, сталий розвиток, суспільство.

**Постановка проблеми.** Екологія й освіта повинні бути тісно пов'язані, чим сприяти вирішенню екологічних проблем населенням країни у майбутньому. Саме екологія допоможе формувати у здобувачів освіти суспільно-екологічний світогляд, правові позиції, здатність утілювати знання в практику, вміння співпрацювати одне з одним задля збереження природи; підвищувати рівень культури людини і суспільства загалом; удосконалювати моральні якості людей.

Нашому молодому поколінню треба зрозуміти, що світ – це не навколишнє середовище, а єдиний дім, у якому тільки й може жити людина; він усього лише один із біологічних видів природи й існувати поза біосферою не зможе. Біосфера – це

оболонка Землі, заселена живими організмами, що перебуває під їхнім впливом і зайнята продуктами їхньої життєдіяльності, а також сукупність її властивостей як планети, де створюються умови для розвитку біологічних систем.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Цієї тематики також цікавляться сучасні українські науковці (В.П. Вербій, С.А. Матус, Г.М. Левіна, Т.С. Карпюк, О.Ю. Денищик, Д.І. Кузубов, В.О. Юрескул), яким не байдужа екологічна ситуація не тільки в Україні, а і в усьому світі.

**Мета статті** – показати актуальність тісного зв'язку шкільної освіти та екології, а також розвиток у нового покоління більш виразного усвідомлення наслідків екологічної кризи.

**Методи дослідження.** Дослідження базується на теоретичних методах (із використанням елементів порівняльного аналізу), а також синтезі та узагальненні.

**Виклад основного матеріалу.** Останнім часом екологічна ситуація погіршується. Забруднення повітря, ґрунту, водойм, вирубка лісів – це лише деякі фактори, які все більше і більше наближають людину до екологічної катастрофи. Знання у сфері екології потрібні для того, щоб запобігти катастрофічним наслідкам, які можуть статися через неправильні відносини між людиною і середовищем її проживання.

Аналіз екологічної ситуації в Україні спонукає до необхідних змін широкого спектра антропогенної діяльності, забезпечення взаємозв'язку та послідовності в розв'язанні проблеми збереження і відновлення екологічної безпеки. Напружена екологічна ситуація в країні зумовлена ресурсомісткістю, недосконалістю технології виробництва, забрудненням атмосфери через викиди шкідливих речовин у повітря промисловими підприємствами та автотранспортом, відсутністю ефективних способів збирання накопичених у значних обсягах відходів, низькою екологічною свідомістю населення, недосконалістю законодавства [1].

Отож, тісний зв'язок екології та шкільної освіти може стати вирішальним фактором у збереженні навколишнього середовища вже сьогодні. Необхідно зазначити, що діяльність учителів щодо формування екологічної свідомості у дітей, орієнтованого на екологічну доцільність, може здійснюватися тільки за відсутності протистояння людини і природи.

Якісна екологічна освіта дозволить підвищити мінімальний рівень соціально-екологічної компетенції кожного громадянина України, стати базою формування екологічної культури на виробництві та побуті, інформаційною та поведінковою основою самоконтролю в повсякденній життєдіяльності, спрямованою на зниження гноблення природи, її реабілітацію, де це ще можливо, на благо довгострокового сталого розвитку країни та всього світу [5].

Для зміни екологічної ситуації у світі ще на початку 2000-х в ООН була розроблена модель «сталого розвитку». Це концепція зміни якості життя людей на краще, яка дозволить новим поколінням жити у злагоді з природою [6].

Головна ідея концепції сталого розвитку полягає в тому, що людина, суспільство і природа повинні жити у взаємовигідному симбіозі. Це, без сумніву, призведе до підвищення якості життя людства і підтримки біосфери. Звичайно, ми говоримо про створення нового морального ідеалу людства, який добровільно змінює свої потреби і бере на себе всю відповідальність за діяльність усіх видів живих організмів на нашій планеті [7].

Ухвалення людством ідеї сталого розвитку можливе завдяки впливу сучасної системи освіти. Саме ця система діяльності спроможна донести потрібні ідеї до суспільства, як-от збереження природних і культурних цінностей, гуманне ставлення до життя, пошук рішення проблем там, де діяльність виробництв взаємодіє з екологічними питаннями.

У Стратегії Європейської економічної комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку (Одинадцята сесія, ЕЕК ООН, Женева, 13–15 жовтня 2004 роки) підкреслюється, що освіта є не тільки одним із прав людини, а й однією з передумов для досягнення стійкого розвитку і найважливішим інструментом ефективного управління та розвитку демократії [6].

Успіх реалізації моделі сталого розвитку суспільства залежить від багатьох факторів, насамперед від рівня освіченості її громадян. Від отриманих знань правових, економічних, етичних норм, які регулюють відносини людини до природи і суспільства, і від уміння їх урахувати у професійній діяльності та повсякденному житті і залежить успіх переходу до моделі сталого розвитку суспільства.

В умовах зростаючої екологічної небезпеки все більш усвідомлюється «екологічна недостатність» загальної середньої освіти, адже саме шкільна освіта – єдиний соціальний інститут, який щодня об'єднує учнів у всій Україні. Не буде перебільшенням сказати, що основи світогляду українці отримують за шкільною партою [7].

Проблеми екології в Україні є об'єктом пильної уваги з боку держави та вчених. Екологічній ситуації у нас у країні загрожують ті ж фактори, з якими стикаються всі держави, і пов'язані вони з використанням людиною ресурсів планети, розвитком промисловості і проблемами забруднення [8].

Щорічно в різних галузях промисловості накопичується величезна кількість відходів. Через споживче поводження з природою відбуваються суттєві негативні процеси, які часто є незворотними. Під дією антропогенних факторів природна ситуація катастрофічно швидко змінюється. З огляду на накопичення забруднень, слід очікувати, що надалі цей фактор буде ставати все більш небезпечним, що несприятливо позначиться на здоров'ї людей і стані навколишнього природного середовища [9].

Варто зазначити, що наша країна зобов'язалася зробити перехід на екологічний стандарт Євро 6. Це спеціальний стандарт стосовно автомобілів, який заперечує певну кількість небезпечних речовин у викидах вихлопних газів. На жаль, переважна кількість автотранспорту на дорогах наразі не відповідає новоприйнятому європейському стандарту. Шкідливі викиди бензину щорічно є причиною онкозахворювань.

Звичайно, ці небезпечні вихлопи призводять не тільки до онкологічних захворювань, а й до низки інших, як-от дихальна недостатність, проблеми серцево-судинної системи, атеросклероз. Найнебезпечнішим компонентом вихлопних газів є оксид азоту, бо це шкідливий канцероген, який спричиняє небезпеку для життя людей [1].

Характерною тенденцією останніх років є постійне скорочення лісових масивів (Карпати) у результаті неконтрольованої вирубки й заготівлі деревини. Це означає знищення заповідних зон, де мешкають тварини і птахи, унікальних видів рослин, дерев. Поповнення лісового фонду відбувається більш повільними темпами, ніж його вирубка [10].

Стан екологічної освіти в Україні не відповідає вимогам сьогодення. Необхідно зазначити, що отримані знання про природу, суспільство, людину не є достатніми для формування у дітей цілісного світорозуміння і сучасного наукового світогляду. З огляду на це, у нашого населення низький ступінь участі в пошуку рішень проблем збереження природи. Відсутній належний взаємозв'язок у діяльності державних структур і неурядових організацій управління екологічною освітою і вихованням населення [5].

У статті № 7 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (останні поправки № 554-IX від 13.04.2020 р., ВВР, 2020, № 37, ст. 277) говориться, що підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища (у дошкільних дитячих закладах, у системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів). Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища [11].

Таким чином, із моменту написання конституції законодавчо встановлено загальне обов'язкове екологічне виховання та освіту нового покоління, учнівської молоді та екологічну просвіту всього населення України.

Усі роки незалежності на порядку денному стоїть завдання консолідації українського суспільства, подолання регіональної соціально-культурної роз'єднаності Української держави. При цьому основою консолідації є національна ідея, яка має різне значення в різних національних спільнотах. Інтелектуальна еліта – вагомий представник наукової інтелігенції, який, на жаль, нині ніяк не впливає на політичну, економічну, ідеологічну ситуацію в країні. Домінуючі позиції в українському суспільстві посідають зараз політичні партії, які

не є представниками соціальних груп. Основою їх ідеології є красива філософія, спроможна об'єднати людей тільки на час виборів [12].

Природні багатства у свідомості нашого населення породили безпечність та безвідповідальне ставлення до природи, тому з'явилася стійка тенденція до розриву між темпами деградації навколишнього середовища, розкрадання природних ресурсів і усвідомленням небезпеки цих процесів. У наявності очевидна екологічна безграмотність як окремої особистості, так і суспільства загалом.

Великі матеріальні зміни вносять у навколишній світ діяльність людини, але сам він міняється трагічно повільно, не встигаючи йти в ногу з цим. І ось уже все більш очевидним стає те, що неодмінною умовою виживання людського роду є вдосконалення самої людини, підняття його моральних якостей на рівень, що відповідає масштабам і швидкості змін у сучасному світі [3].

Практичне виховання молоді має ґрунтуватися на бережному ставленні до зелених насаджень. Усесвітній фонд дикої природи (WWF) підрахував, що вже через 40 років біоресурси планети Земля будуть на 80% вичерпані. Біоресурси – кількісні показники стану тваринного і рослинного світу, для оцінки яких використовують поняття «біомаса» (сукупна маса рослинних і тваринних організмів, присутніх у біогеоценозах визначеного розміру або рівня) і «біопродуктивність» (поняття, що позначає відтворення біомаси рослин, мікроорганізмів і тварин, що входять до складу екосистеми) [2].

Найгірша ситуація з лісовими масивами. Усьому виною морально застаріле традиційне природокористування, яке людство здійснювало досі. Вже сьогодні ми повинні радикально переглянути своє ставлення до лісів і подумати про те, як зберегти і примножити наші лісові надбання. Підраховано, що одне дерево середньої величини за добу виділяє стільки кисню, скільки потрібно для дихання трьох осіб, а один гектар лісу за годину поглинає вуглекислий газ, що видихається за цей час сотнями людей. Саме тому молодь обов'язково повинна брати участь у розведенні зелених насаджень [10].

Освіта в інтересах сталого розвитку – це зміна підходів до освіти [8]:

- для вчителя – від передання знань до створення умов для активного пізнання й отримання дітьми практичного досвіду;

- для учнів – від пасивного засвоєння інформації до активного її пошуку, критичного осмислення, використання на практиці, до спілкування і діяльності;

- для школи – до зміни політики управління колективом дорослих і дітей, використання ресурсів, організації взаємодії з місцевою громадою.

Ці завдання можуть бути вирішені за допомогою вдосконалення всіх аспектів шкільного життя.

Для освіти в інтересах сталого розвитку надзвичайно важливий сам процес навчання. Якщо ми допомагаємо учням сформуванню цінностей, створені для отримання знань, і вміння, необхідні їм, щоб бути активними і інформованими громадянами, що роблять свій внесок у краще майбуття, в кращий світ, то вони повинні мати можливість застосувати ці якості на практиці вже в процесі навчання. Це означає створення такої освітньої середовища, де є можливість отримати відповідні результати навчання.

Значною мірою вимогам освіти для сталого розвитку відповідають активні методи навчання (дискусії, рольові, імітаційні ігри). Навчальні імітаційні або ділові ігри розгортають проблеми в динаміці, дозволяють їх учасникам прожити десятки умовних років у стислій за часом і подіями реальності. Під час гри кожен учасник сам робить помилки і сам знаходить вдалі рішення, збагачуючи свій досвід, що не забувається, тому що «це було зі мною». У результаті проведення ігрових занять учні осмислюють загальнолюдські цінності, набувають навичок участі в дискусії і прийняття колективних рішень у різних ситуаціях із мінливою системою, частиною якої вони є. Основним завданням застосування активних, зокрема ігрових, методів навчання є розвиток в учнів цілісної картини світу, здатності правильно орієнтуватися в навколишньому світі [8].

Ці методи пропонують дітям: активно брати участь в усьому, що відбувається на занятті; пояснювати іншим те, що зрозуміли самі; не дізнаватися про чужі відкриття, а відкривати нове самим; усвідомлювати результати заняття для групи і для себе. При цьому вчитель – організатор і консультант, головні учасники процесу – самі учні.

Учням необхідно розуміти масштаби екологічної нестійкості нашого світу і зрозуміти причини проблем. Однак важливо, щоб ми могли запропонувати дітям позитивну, привабливу і реалістичну картину майбутнього, вселяючи віру в можливість позитивних змін. Учні повинні зрозуміти, що ефективні рішення покликані усувати причини проблем, а не їх численні наслідки. Оскільки більшість екологічних проблем породжено особливостями нинішньої соціально-економічної системи, то саме обговоренню зв'язків економіки, природи і соціуму має приділятися основна увага. Освіта в інтересах сталого розвитку направлена на досягнення змін свідомості і поведінки людини. Будь-які особистісні зміни можливі тільки за умови активної залученості особистості в діяльність і спілкування. Саме через особистісну орієнтованість цілей освіти в інтересах сталого розвитку єдиним оптимальним способом його реалізації будуть активні методи навчання [5].

В останні роки в Україні дуже популярним став проект учнівської молоді під назвою

«ZeroWasteSchool». Суть проекту – донести до учнівської молоді, що тема відносин людини і природи актуальна як ніколи, тому що (за статистикою) одна людина може надати до 300 кг сміття, з яких тільки 15 піде на переробку. Отже, сортування відходів – це давно не тренд, а вимушений захід. А екозвички стають буденними (разом з обов'язковим чищенням зубів або виконанням вправ ранкової зарядки). Основними вимогами проекту є готовність групи однодумців діяти заради загального блага, бажання сприяти новим ініціативам і корисним змінам у суспільстві.

Система економіки деяких країн світу працює так: «взьми – вироби – викинь» Але сучасне суспільство вимагає нових підходів – «взьми – вироби – перероби». Невелика кількість країн Європи вже застосовують цю концепцію. Статистика переробки відходів нині така: Німеччина – 66%, Швейцарія – 60%, Словенія – 54%, Бельгія – 54%, Швеція – 4%.

Швеція є прикладом для наслідування, бо 96% відходів переробляється і в майбутньому буде використовуватися повторно. Швеція навіть забирає сміття в інших країн, за що їй щиро платять.

Як відомо, у нас у країні ситуація з екологією не надто оптимістична. У рейтингу забруднення навколишнього середовища (станом на 2019 рік) Україна перебуває на 46 місці. У цьому рейтингу кількість країн становить 109 найменувань, а ще тільки рік тому ми посідали 42 позицію. Якщо так і буде продовжуватися і відходи не будуть перероблятися, то кількість сміття буде зростати в арифметичній прогресії. Ми можемо тільки сподіватися, що люди все ж почнуть сортувати відходи вдома, здавати їх на переробку і піклуватися про природу загалом.

Аналізуючи вищесказане, можна стверджувати, що сортування сміття має велике значення. Сортування сміття спрощує переробку, дає можливість вторинної переробки сировини пластичних матеріалів. Шкідливі відходи, які виробляються багатьма підприємствами, частіше не утилізуються, а вивозяться на міські звалища.

Тому проект «ZeroWaste School» ознайомлює здобувачів освіти з цими проблемами та на власному прикладі пояснюють важливість еко-свідомого життя. Масштабний екоосвітній проект упроваджує культуру сортування сміття у школах та громадах. На щастя, ми стали свідками того, як учасники разом із місцевими жителями організують прибирання свого населеного пункту – ZeroWaste Day, сортуючи та зважуючи сміття. Саме так мешканці сіл та міст з усіх куточків України розуміють, що вони є двигунами змін. За активність вони отримали прес для брикетування відходів, який допомагає акумулювати відходи у великій кількості та здавати вигідно на вторинну сировину.

Під час програми здобувачі освіти проходять тренінг із тимбілдингу, знайомляться з екоактивістами і лідерами думок, дізнаються про принципи командної роботи, опановують навички проектного менеджменту та поетапно планують власний проект.

**Висновки і пропозиції.** Концепція сталого розвитку не вимагає від людей, що живуть сьогодні на Землі, відмовитися від усіх благ цивілізації. Концепція сталого розвитку пропонує людям брати від природи лише те, що необхідно, точно прораховуючи, що природа може відновити. Ми повинні використовувати ресурси раціонально, уникаючи конфлікту і з природою, і з людьми, які нас оточують або живуть далеко від нас, ухвалюючи зважені рішення щодо сьогоdnішнього і завтрашнього дня.

Багато принципів сталого суспільства пов'язані з діями спільноти людей на місцевому рівні, а часто і з діями кожної конкретної людини. Саме тому в багатьох країнах світу вчені та фахівці-практики вказують на важливу роль освіти в реалізації ідей сталого розвитку.

#### Список використаної літератури:

1. Вербій В.П. Проблеми екології та формування екологічної свідомості Українського суспільства. Економіка устoйчивого розвитку и природопользования. *Международный научный журнал «Интернаука»*, 3 (3), 2017. С. 77–82.
2. Кузубов Д. На межі катастрофи. П'ять найбільших екологічних проблем України. *Українська правда*. 2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/10/22/7229683/>
3. Матус С.А., Левіна Г.М., Карпюк Т.С., Денищик О.Ю. Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля. *Міжнародний фонд «Відродження»*, 2019. 117 с.
4. Юрескул В.О. Основні екологічні проблеми та шляхи їх подолання у міжнародних документах та на національному рівні. *Актуальні проблеми політики*, 2014. № 53. С. 158–165.
5. Курняк Л.М. Екологічна освіта в контексті формування особистості. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2016. № 12. С. 21–26.
6. Бондар О.І., Барановська В.Є., Єресько О.В. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях. *Науково-методичний посібник для вчителів*, 2015. 228 с.
7. Боголюбов В.М. Формування змісту освіти в інтересах сталого розвитку суспільства. *Науковий вісник НУБіП України*, 2011. С. 159–164.
8. Бойченко С.В., Саєнко Т.В. Екологічна освіта – основа сталого розвитку суспільства. Університет «Україна», 2013. 502 с.
9. Волобуєва Н., Тертицькая И. Проблемы экологии и будущее человечества. *Метод. библиогр. пособие. Магадан*, 2017. 227 с.
10. Месян А.Г., Березуцький В.В. Вирубка лісів на території України. Її вплив на навколишнє середовище. *Безпека людини в сучасних умовах*, 2015. С. 468–471.
11. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», 1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
12. Андрущенко В.П. Екологічна політика і освіта : проблеми становлення. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю, 2004. С. 253–258.
13. Сортування відходів – вже не тренд. *Нова доба. Київська обласна газета*, 2020. URL: <https://novadoba.kiev.ua/2020/05/13/5985>

#### Yefimov D., Kovalska N. The current issues of sustainable development of environmental education in Ukraine

*The article raised important issues such as the environment and education, which should contribute to solving environmental problems in rapidly changing conditions of our society. Saving nature can be achieved especially when children will learn in school how to stop violate the laws of the environment, because children are especially susceptible to the kind and curious.*

*The actual information on sustainable development of society, basic tasks and purpose of ecological education for sustainable development, formation of ecological competence and direction of development of ecological education for sustainable development are generalized and systematized.*

*To properly solve today's environmental problems requires a new approach to the ideology of our time, reformatting the economy and production, creating environmentally oriented people. The main role will belong to the formation of environmental culture and the development of environmental education for sustainable development. Today ecological paradigm has become a key practice in the training of divers specialists. Thinking specialists variety of occupations should be environmentally friendly.*

*The role of education in addressing the environmental crisis, social development is very high, as only it can create the conditions for the formation of the ruling elite that can realize strong national capabilities for the benefit of its people, European and world community and to influence consumer "friendly" relations and actions of ordinary citizen in everyday work and life.*

*Education for sustainable development – educational paradigm that links environmental, social and economic problems. Education is an essential tool for sustainable development and is designed to enhance public awareness in matters of the environment, the realization that every member of society can do a lot for her well-being; General public understanding of the principles and prospects of sustainable development; practical training of specialists in the field of sustainable management of territories, resources, branches of economy. Education for sustainable development expands the content of environmental education, focusing it on a wide range of issues related to the provision of living conditions and risk management. The authors reveal the major socio-cultural prerequisites for the formation of this paradigm, suggest key legal documents.*

**Key words:** ecology, education, nature, sustainable development, society.